

ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КУЧЛАРИНИ ЖОЙЛАШТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Исломов Анвар Аширкулович,
ТДИУ доценти, и.ф.н.
E-mail: anvar.080373@mail.ru

Аннотация: Мазкур мақолада ишлаб чиқариш кучларини тўғри ва оқилона ташкил этишининг назарий жиҳатлари тадқиқ қилинган, минтақавий жойлаштириш назарияларининг шаклланиши ва ривожланиши босқичлари таҳлил этилган. Мамлакатимиз ҳудудларининг мустақиллик йилларидаги ривожланиши тенденциялари асосида минтақаларни комплекс ва мутаносиб ижтимоий-иқтисодий ривожлантириши, уларнинг мавжуд салоҳиятидан самарали ва оптимал фойдаланиши, аҳоли бандлигини оширишга эришиши, мавжуд ресурслар салоҳиятидан оқилона фойдаланишини таъминлаш масалалари юзасидан таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Аннотация: В данной статье исследованы теоретические аспекты рационального формирования производительных сил, проанализированы этапы формирования и развития регионального размещения. Наряду с этим, разработаны научно обоснованные предложения по комплексному социально-экономическому развитию регионов, эффективному и оптимальному использованию потенциалов регионов, повышению занятости населения, а также обеспечению эффективного использования региональных ресурсов.

Annotation: This article explores the theoretical aspects of the rational formation of productive forces, analyzed the stages of formation and development of regional location. Along with this, scientifically substantiated proposals on integrated social and economic development of the regions, effective and optimal use of the regions' potentials, increasing employment of the population, as well as ensuring effective use of regional resources.

Калим сўзлар: Минтақа, ишлаб чиқариш тизими, ишлаб чиқариш кучлари, халқаро меҳнат тақсимоти, иқтисодий район, иқтисодий ландшафт, штандорт, монопол фойда, демпинг, солиқ тизими, давлат чегараси, халқаро савдо, техника тараққиёти, ривожланиш қутби, ривожланиш марказлари.

Кириш

Бозор иқтисодиёти ишлаб чиқариш кучларидан ғоят унумли ва самарали фойдаланишни таъминлаш билан шунга мос юксак ишлаб чиқариш муносабатларини ҳам юзага келтиради. Иқтисодий ташаббус ва ишбилармонликни ривожлантиради. Ҳар бир кишининг миллий бойликни ошириш масъулиятини кучайтиради, ҳар бир кишини бой қилиш орқали жамиятни ҳам бойитиб боради.

Эркин бозор муносабатларини такомиллаштириш ҳамда иқтисодиётни лебераллаштириш шароитида ишлаб чиқариш кучларини тўғри ва оқилона ташкил этиш давлатнинг илмий асосланган иқтисодий сиёсати асосини ташкил

қилади. Муайян макон ва замондаги ижтимоий-иқтисодий жарёнларни чуқур илмий таҳлил қилиш негизида унинг объектив қонуниятларини ўрганиш, аниқ хулосалар чиқариш ҳамда амалий тадбирлар белгилаш мумкин. Бинобарин, самарали, барқарор ривожланиб боровчи ишлаб чиқариш тизимини юзага келтириш том маънода ўзига хос тамойилларга асосланган ишлаб чиқариш кучларини ҳудудий ташкил қилиш, табиат билан жамиятнинг қонун ва қонуниятларини англаш, уларни чуқур таҳлил қилиш, илмий ишланмалар ишлаб чиқиш ҳамда амалиётга қўллашни назарда тутати. Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги фармоннинг мақсад-моҳияти ҳам мамлакат минтақаларида ишлаб чиқариш кучларини ҳудудий жиҳатдан тўғри ва оқилона ташкил этиш орқали миллий иқтисодийёт тараққиётини таъминлашдан иборат [1].

Ўзбекистон Республикаси аҳолиси томонидан кенг муҳокама қилинган мазкур Ҳаракатлар стратегияси ижтимоий-иқтисодий ҳаётнинг барча жабҳаларини бешта устувор йўналиш доирасида қамраб олганлиги ва "ижтимоий-иқтисодий ривожланишни жадаллаштириш, халқнинг турмуш даражаси ва даромадларини ошириш, ҳар бир ҳудуднинг табиий, минерал-хомашё, саноат, қишлоқ хўжалиги, туристик ва меҳнат салоҳиятидан комплекс ва самарали фойдаланишни таъминлаш"га қаратилганлиги билан амалий аҳамият касб этади[2].

Мамлакатимизда ишлаб чиқариш кучларини ривожлантириш бугунги куннинг долзарб вазифаси бўлиб, бу борада илмий-амалий тадқиқотлар олиб бориш заруратини келтириб чиқаради.

Илмий манбаларда ишлаб чиқариш кучларини ривожлантириш ва жойлаштиришнинг қуйидаги асосий тамойиллари ажратилади:

➤ ишлаб чиқариш тизимларини хомашё манбалари, ёқилғи ва энергия ресурсларини истеъмол минтақаларига яқин жойлаштириш;

➤ юқори самарали бўлган табиий ресурсларни ўзлаштириш ва мажмуали фойдаланиш тизимини барпо қилиш;

➤ мамлакат ва минтақаларда экологик ҳолатни соғломлаштириш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан фойдаланишнинг самарали механизминини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, табиатдан фойдаланишнинг бошқарув тизимини такомиллаштириш;

➤ халқаро коммуникация тизимларини ривожлантириш ва қулай геостратегик мавқеидан самарали фойдаланиш асосида халқаро меҳнат тақсимоотидаги иштирокини чуқурлаштириб, кенгайтириб бориш, яқин ва узоқ хорижий мамлакатлар билан алоқаларни ривожлантириш;

➤ йирик шаҳарларнинг ҳаддан ташқари ривожланишинини тартибга солиш, кичик ва ўрта шаҳарларнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиётини тезлаштириш, минтақаларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасидаги табақаланиш жараёнини бошқариш, иқтисодийёт тармоқлари дастурларини ишлаб чиқиш ва амалиётга татбиқ этиш.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Ишлаб чиқаришни оқилона жойлаштириш асосида юқори фойда берувчи самарали ишлаб чиқариш тизимини ривожлантириш тўғрисидаги ғоялар узок тарихга эга бўлса-да, саноатлашган ишлаб чиқаришнинг қарор топиши билан “штандорт”, яъни жойлаштириш тўғрисидаги таълимотлар ҳам юзага келди. И.Тюнен, А.Вебер, Т.Паландер, А.Лёш ва бошқаларнинг саноатлашган ишлаб чиқариш тизимига бағишланган асарлари юзага келиши билан “штандорт” сўзи янги мазмунда ифодаланиб, ишлаб чиқаришни оқилона жойлаштириш тўғрисидаги таълимотга айланди.

Дастлабки “штандорт” назарияси И.Тюненнинг 1826 йилда чоп этилган “Алоҳида давлат, унинг қишлоқ хўжалиги ва миллий иқтисодиётга муносабати” номли китобида ёритилган бўлиб, унда қишлоқ хўжалиги қуйидаги уч омил бўйича тадқиқ қилинади[4].

1. Ишлаб чиқариш сарфлари (ишлаб чиқариш харажатлари).

2. Тупроқ унумдорлиги (тупроқнинг табиий унумдорлиги) ва ўсимликлар хусусияти.

3. Бозор нархларига нисбатан транспорт харажатлари;

И.Тюнен бозор марказига нисбатан қишлоқ хўжалигининг жойлаштирилиши қонуниятини шу бозорга нисбатан ихтисослашган минтақалардан (доиралардан) иборат бўлиши лозим деб ҳисоблайди. Шунингдек, И.Тюнен биринчи бўлиб ишлаб чиқаришнинг жойлашишини асослашда математик ҳисоб-китобларни қўллайди[5].

Немис иқтисодчиси А.Вебер “Саноат штандорти назарияси” номли асарида саноатни жойлаштиришнинг қуйидаги учта омил ёки йўналиши ажратиб кўрсатади:

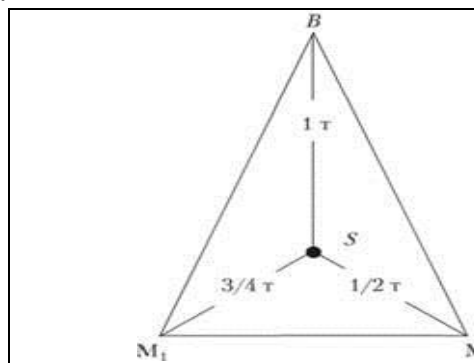
1. Транспорт йўналиши, яъни мулкдорлар ўз корхоналарини транспорт харажатлари энг кам бўлган аҳоли манзилгоҳларида кўришга интиладилар.

2. Ишчи йўналиши, яъни мулкдорлар ўз корхоналарини энг арзон ишчи кучи мавжуд аҳоли манзилгоҳларида қуришга интиладилар.

3. Агломерация, яъни мулкдорлар ўз корхоналарини бошқа саноат корхоналари тўпланган ҳудудларда кўришга ҳаракат қиладилар ва бу билан транспорт йўллари, энергетика хўжалиги, коммунал хўжалиги (ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш инфратузилмаси тизими) барпо қилишга бўлган харажатларини қисқартиришга ҳаракат қиладилар.

А.Вебер таълимоти кейинчалик О.Энгландер, Т.Паландер, А.Лёш, В.Кристаллерлар томонидан ривожлантирилади. Хусусан, В.Кристаллернинг “Марказий жой” назарияси аҳоли манзилгоҳларининг жойлашишини асосласа, А.Лёш штандорт назариясини такомиллаштириш орқали монопол фойда, демпинг, солиқ тизими, давлат чегараси, халқаро савдо, техника тараққиёти ва бошқа тушунчалар моҳиятини очиб беради.

А.Лёшнинг концепциясига кўра янги

1-расм А.Вебернинг жойлаштириш назарияси В–тайёр маҳсулотнинг

корхоналарни жойлаштиришда юқори фойда олишни кўзлаган тадбиркорлар билан бутун иқтисодиёт манфаатлари ўртасида кураш кетади. Ушбу таълимотлар бозор муносабатлари ҳукмрон шароитда юқори фойда олишни кўзлаган самарали ишлаб чиқариш тизимларини ривожлантиришнинг назарий жиҳатдан асослашга қаратилгани боис, унинг бир қатор йўналишлари - В.Бунгенинг “марказий жой” М.Скарлетнинг “жойлашишнинг уч типи”, Ф.Перрунинг “ривожланиш кутби” ва “ривожланиш марказлари”, шунингдек, “янги ғоялар” (диффузии нововведений-янгилик киритиш) юзага келди[6].

истеъмол қилиш ҳудуди;
M1 – 1 тонна тайёр маҳсулот олиш учун 3/4 тонна хомашё сарфланадиган материаллар омборхонаси;
M2 – 1 тонна тайёр маҳсулот олиш учун 1/2 тонна хом ашё сарфланадиган материаллар омборхонаси;
S – “ишлаб чиқариш-штондорт” жойлашган ҳудуд.

Ўтган асрнинг ўрталаридан бошланган фан-техника инқилоби ишлаб чиқариш кучларини ривожлантириш, ҳудудий ташкил қилишни такомиллаштиришнинг “классик” назарияларига бир қатор “тузатишлар” киритди(6). Улар жумласига:

а) саноатнинг ўта янги тармоқлари, аввало, илмий тадқиқот ва лойиҳалаш-тажриба ишлари билан чамбарчас боғлиқ “илмталаб” соҳаларнинг гуркираб ривожланиши;

б) қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг саноат тармоқларига кўчиши - агросаноат мажмуасининг (агробизнес) шаклланиши;

в) инфратузилма соҳаларининг миллий даромаддаги ҳиссаси барқарор ортиб бориши;

г) ишлаб чиқариш тизимини тобора транспорт-географик ўринга ва хомашёга боғлиқлигининг қисқариб бориш жараёни;

д) илмий тадқиқот ишлари ва лойиҳалаш-тажриба марказлари ролининг ортиб бориши;

ж) юқори малакали меҳнат ҳиссасининг тобора кенг роль ўйнаши;

з) ижтимоий-экологик омиллар - ишлаб чиқариш кучларининг ривожланиши ва жойлашишида рўй берган сезиларли ўзгаришларни келтириш мумкин. Бу эса, ўз навбатида, “жойлаштириш” назариясида Д.Ж.Гелбрейтнинг “индустириал жамият”, У.Изарднинг “жойлаштиришнинг бозор назарияси” каби янги йўналишлар ривожланишига замин ҳозирлади[7]. Бироқ, мавжуд вазият “табиат-жамият” тизимида аҳоли ва у билан боғлиқ қонун ва қонуниятлар моҳиятини тўлақонли очиб беришга имкон бермаган.

Таҳлил ва натижалар

Қонун-табиат ва жамиятдаги воқеа ва ҳодисаларнинг (ўзаро алоқадорлигини) барқарор такрорланиб турувчи сабаб-оқибат боғланишларини ифодаласа, қонуният воқеа ва ҳодисалар кетма-кетлигининг барқарорлиги ва қонунлар мажмуасининг ўзаро уйғунлигини ифодалайди. Шу боис, ишлаб чиқариш мамлакат ва минтақалардаги умумий иқтисодий қонунларнинг ҳудудий характериға боғлиқ ҳолда амалга ошади. Ишлаб чиқариш кучлари тараққиётининг бутун тарихий-географик босқичларида амал қиладиган,

уларнинг сабабий алоқа ва ўзаро ички боғланишларини ифодаловчи иқтисодий қонунлар мажмуаси умумий иқтисодий қонунлар дейилади. Иқтисодий қонунлар мажмуаси ишлаб чиқариш муносабатларининг ишлаб чиқарувчи кучларнинг характери ва ривожланиш даражаси билан боғлиқлиги, самарали ишлаб чиқариш жараёнини ташкил этиш, меҳнат унумдорлигининг ўсиб бориши, ижтимоий ва иқтисодий эҳтиёжларнинг ошиб бориши, ишлаб чиқариш жараёнларининг умумлашуви ва иқтисодий интеграциясининг чуқурлашуви, давлат монополистик мулки ва иқтисодиётнинг ривожланиши, ишлаб чиқариш монополизми ва давлатнинг антимонополистик тадбирлари, иқтисодиётнинг бошқарувига давлатнинг аралашуви, минтақавий режалаштириш, башорат қилиш ва иқтисодий районлаштириш кабилардан иборат. Масалага бундай ёндашув А.Лёшнинг концепциясида ҳам кузатилади. Хусусан, А.Лёш иқтисодий районларга алоҳида эътибор бериб, район ҳосил қилувчи асосий омил ишлаб чиқариш тизими эмас, балки товарларни бозорда сотиш асосий ўрин тутди деб ҳисоблайди.

Иқтисодий районлаштириш – ишлаб чиқаришни самарали ташкил қилишни такомиллаштириш асоси сифатида мамлакатларнинг ҳудудий-иқтисодий мажмуасини ифодалайди. Иқтисодий районлаштириш ҳудудий меҳнат тақсимотига асосланади ва унинг натижасида мамлакатнинг айрим қисмлари, яъни табиий-иқтисодий жиҳатдан яхлит ҳудудлари ишлаб чиқаришнинг бир ёки бир нечта иқтисодий самарали бўлган тармоқларига ихтисослашади. А.Лёш иқтисодий районларни учта турга ажратади:

1) оддий районлар зонаси;

2) районлар тури ёки товарни сотиш зоналари йиғиндиси;

3) районлар тизими, бу шажарада энг юқори ва мураккаб тип бўлиб, А.Лёш фикрича “Иқтисодий ландшафт” – бозор тизими ёки бош шаҳарнинг иқтисодий таъсир доирасида бўлади. Бу эса ўз навбатида, район даражасидаги ва районлараро алоқаларнинг амалга ошишига замин ҳозирлайди. Иқтисодий районлар бир-биридан ишлаб чиқариш шароитлари билан фарқланади. Бундай шароитлар:

а) иқтисодий ривожланиш даражаси;

б) меҳнат ресурсларининг шаклланиш хусусиятлари;

в) ишлаб чиқариш тизимининг ихтисослашуви ва концентрацияси;

г) транспорт турининг шаклланиши;

д) ишлаб чиқаришнинг табиий омиллари ҳамда табиий-тарихий хусусиятлари билан белгиланади.

Иқтисодий жиҳатдан қулай районларда йирик ишлаб чиқариш турлари - электр энергетикаси, металлургия, машинасозлик, кимё, енгил, озиқ-овқат саноати мажмуалари, ихтисослашган қишлоқ хўжалигини жойлаштириш бутун мамлакат хўжалик мажмуаси учун юқори иқтисодий самара беради. Айни вақтда, иқтисодий районларда самарали ишлаб чиқариш тизимининг шаклланиши мавжуд табиий шароит ва табиий ресурслардан мажмуали фойдаланиш, саноат тармоқларининг ўзаро уйғунлашган ҳолда ривожланишини таъминлаш ва саноат мажмуалари, агросаноат ишлаб чиқариши ва инфратузилма тармоқларининг барқарор ривожланиши ҳамда

ижтимоий-иқтисодий, экологик муаммолар ечимларини ҳал қилиши билан чамбарчас боғлиқ. Айни ҳолат мамлакатимизнинг Тошкент, Фарғона Хоразм минтақаларига хос бўлиб, уларда электр энергетикаси, металлургия, машинасозлик, кимё, енгил, саноат ва агросаноат мажмуалари шакллантирилди.

Ишлаб чиқариш кучларини жойлаштиришда қонуниятлар билан бир қаторда табиий, ижтимоий-иқтисодий, ижтимоий-демографик ва ижтимоий-экологик омиллар ҳам муҳим ўрин тутди. Ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш омиллари ишлаб чиқариш корхоналари, корхоналар гуруҳи, миллий хўжалик тармоқларининг оқилона ташкил этишда уларнинг таъсир даражасини ҳисобга олинишини назарда тутди. Маълумки, ишлаб чиқариш кучларини жойлаштиришга таъсир этувчи омилларни уларнинг таъсир даражасига кўра, 4 гуруҳга бўлиш мумкин.

- ✓ табиий омиллар;
- ✓ ижтимоий-иқтисодий омиллар;
- ✓ ижтимоий - демографик омиллар;
- ✓ ижтимоий-экологик омиллар.

Ишлаб чиқариш кучларини жойлаштиришда табиий ва ижтимоий-иқтисодий омиллар бирламчи характерга эга бўлиб, у ҳудудда ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг моддий асоси сифатида хизмат қилади. Кейинги омил демографик жараёнларнинг бугунги ва истиқболдаги ҳолатини ҳисобга олади. Меҳнат ресурслари мавжуд ҳудудларда сермеҳнат иқтисодий тармоқлари, ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш инфратузилмаси тизимлари, юқори малакали меҳнат ресурслари мавжуд ҳудудларда замонавий ва ўта замонавий саноат тармоқларини ривожлантиришни тақозо қилади.

Аҳолининг ҳудудий жойлашишига мос ишлаб чиқариш тизимини шакллантириш миграцион жараёнларнинг тартибга солиш ва бошқариш имконини беради. Бу ўринда саноат корхоналарини “филиаллаштириш” орқали ишлаб чиқариш кучларини ҳудудлар бўйича бир текис ривожлантириш мумкин.

Мамлакатимизда мустақилликнинг дастлабки йилларида “марказий жой” ёки “ривожланиш кутби” йўналишлари доирасида тадбирлар амалга оширилиб, биринчи навбатда ўсиш имконияти мавжуд бўлган минтақаларга устувор даражада эътибор қаратилди. Инвестицион жозибадорлик, ишлаб чиқаришни ташкил этишда моддий техник базанинг мавжудлиги, миқдор ва сифат жиҳатдан етарли миқдордаги ишчи кучининг тўпланганлиги, хомашё ресурслари билан таъминланганлиги каби омиллар Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент, Самарқанд, Қашқадарё, Хоразм вилоятларида мутлақо янги ишлаб чиқариш объектларидан иборат саноат марказларининг шаклланиши асос бўлди.

Эндиликда ушбу марказларнинг таъсир доирасини кенгайтириш ва қўшни ҳудудларнинг камраб олишини таъминлаш мақсадида комплекс чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги фармонида 2017-2021 йилларда вилоят, туман ва шаҳарларни комплекс ва мутаносиб ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш,

уларнинг мавжуд салоҳиятидан самарали ва оптимал фойдаланиш ҳисобига ҳудудларни барқарор ривожлантиришга эришиш, аҳоли бандлигини устувор таъминлашга эришиш, барча мавжуд ресурслар салоҳиятидан оқилона фойдаланишни таъминлаш масалалари устувор йўналиш сифатида белгилаб берилган.

Хулоса ва таклифлар

Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси 1992 йилда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг нормалари ҳамда 2010 йилда Биринчи Президентимиз Ислом Каримов тақдим этган “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” да белгилаб берилган устувор йўналишлар доирасидаги демократик янгиланиш ҳамда модернизация жараёнларининг мантиқий ва қонуний, изчил ва узвий давомидир[3].

Мазкур стратегия ҳудудлар иқтисодийтини модернизация ва диверсификация қилиш кўламини кенгайтириш, ривожланиш даражаси нисбатан паст бўлган туман ва шаҳарлар, саноат ва экспорт салоҳиятини ошириш йўли билан жадал ривожлантириш ҳисобига минтақалар ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасидаги фарқларни камайтиришга алоҳида эътибор қаратилгани билан давлат ва жамиятни ривожлантиришнинг мутлақо янги босқичини бошлаб бермоқда.

Ишлаб чиқариш кучларини жойлаштиришнинг ижтимоий-экологик омиллари ХХ асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб, фан-техника инқилоби туфайли юзага келган экологик инқирозлар ва саноатнинг энг янги соҳаларини соф табиий муҳитга бўлган талаби билан боғлиқ. Аҳоли ўсиши ва ишлаб чиқариш суръатларининг ҳаддан ташқари тезлашуви, яъни концентрация жараёнининг кучайиши оқибатида атроф-муҳитга таъсир кучайди. Атмосферанинг ифлосланиши, тупроқ ва ер ресурсларининг яроқсиз ҳолга келиши, йирик шаҳарлардаги ижтимоий-экологик муаммоларнинг ҳаддан ташқари кучайишига олиб келди.

Натижада ишлаб чиқариш кучларини “енгиллаштириш”, яъни саноат, қишлоқ хўжалиги, транспорт ва инфратузилма соҳаларини мамлакат ҳудудлари бўйича бир текис жойлаштириш, атроф-муҳитга таъсири кучли корхоналар (кимё, нефть-кимё, металлургия ва бошқалар) қурилишини чеклаш ёки уларни аҳоли манзилгоҳларидан четга жойлаштириш сиёсатини юзага келтирди. Мамлакатимиз ҳудудида барпо этилаётган Муборак, Устюрт, Сурғул нефть-газ мажмуалари айни шу тамойилларга асосланади.

Ижтимоий ва иқтисодий ривожланишда нисбатан орқада қолаётган Нурота, Каттакўрғон, Қўшработ, Қизирик, Музработ, Боёвут, Сардоба туманларини комплекс ривожлантириш дастурларини ишлаб чиқиш.
2017-2021 йилларда
Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси
3.5., 190-м/р.

Минтақалар саноат, қишлоқ хўжалиги, транспорт, ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳаларида юқори меҳнат унумдорлигига эришиш, мавжуд табиий ва ижтимоий-иқтисодий ресурслардан фойдаланиш самарадор-лигини оширишда ҳудудларга эркин иқтисодий зоналар мақомини белгилаш муҳим аҳамият касб этади[8].

Янги кичик саноат зоналарини ташкил этиш ва фаолият юритаётганларининг самарадорлигини ошириш. Кичик саноат зоналарига уларнинг ихтисослашуви, ҳудуднинг ресурс салоҳиятини инобатга олган ҳолда ишлаб чиқаришнинг тўлиқ циклини амалга оширувчи тадбиркорлик субъектларини жойлаштириш.

Ҳаракат дастури

Эркин иқтисодий зоналар ташкил этиш орқали ҳудудлар ижтимоий-иқтисодий тараққиётини жадаллаштиришда Хитой тажрибаси жаҳон ҳамжамиятидан томонидан кенг эътироф этилади. Мамлакат шарқида 1333 та божсиз зоналар 32 та замонавий технологик ишлаб чиқариш зоналари 52 та технополислар 10 дан ортиқ эркин савдо зоналари ва буларни бирлаштириб турувчи йирик махсус иқтисодий зоналар тузилган бўлиб, бу ҳудудлар Хитойнинг ташқи дунё билан иқтисодий алоқа қилишдаги ўзига хос “очиқ эшик”лар вазифасини бажармоқда.

Мамлакатимизда дастлабки эркин индустриал-иқтисодий зона Навоий вилоятида ташкил этилди. “Навоий вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида”ги фармонга асосан янги ишлаб чиқариш тармоқлари ва замонавий корхоналар бунёд этиш ҳамда хорижий инвесторларга солиқ ва бож тўловлари бўйича стратегик аҳамиятга эга бўлган имтиёзлар белгилаб берилди[9]. Хорижий инвесторларнинг ҳудудга қизиқиши йиллар ўтган сари ортиб бормоқда ва бунинг натижасида ҳудудда йирик логистика марказлари ташкил этилди ҳамда қўшма корхоналар сони ортиб бориши кузатилмоқда.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 13 декабрдаги “Ангрен махсус индустриал зонани барпо этиш тўғрисида” ги, 2013 йил 18 мартдаги “Жиззах махсус индустриал зонасини барпо этиш тўғрисида”ги, 2016 йил 26 октябрдаги ПФ-4853-сонли “Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чоратадбирлар тўғрисида” ги ҳамда 2017 йил 12 январь ПФ-4931-сонли “«Ургут», «Ғиждувон», «Қўқон» ва «Хазорасп» эркин иқтисодий зоналарини ташкил этиш тўғрисида” ги Фармонлари ҳудудларда ишлаб чиқаришни янги босқичга ўтишига муҳим пойдевор бўлди.

Ушбу ҳудудлардаги маҳаллий минерал-хомашё ресурсларини чуқур қайта ишловчи ва юқори қўшимча қийматга эга рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи юқори технологияли ва маҳаллийлаштирилган замонавий корхоналарни ташкил қилиш учун тўғридан-тўғри инвестицияларни, авваламбор, хорижий инвестицияларни фаол жалб этиш, эркин иқтисодий зоналарнинг муайян соҳага ихтисослашувини қўллаб-қувватлаш ва уларда саноат кооперациясини ривожлантиришга замин яратади.

Биргина “Ангрен” эркин иқтисодий зонасида ўтган 2016 йилда 56,7 миллион АҚШ доллари қийматидаги инвестициялар ўзлаштирилди, бу 2015

йилга нисбатан 6,1 фоизга кўпдир. Ушбу давр мобайнида 7 янги завод курилди, 929 миллиард сўмликдан ортиқ маҳсулот ишлаб чиқарилди.

Мамлакатимизда бозор муносабатларини янада такомиллаштириш, иқтисодиётни лебераллаштириш бугунги куннинг объектив зарурати айланди. Чунки бозор иқтисодиёти жаҳон цивилизациясининг ғоят улкан ютуғи сифатида – иқтисодий ривожланган мамлакатларда иқтисодий ўсиш ва аҳоли фаровонлигини узлуксиз таъминловчи иқтисодий тизим эканлигини исботлади. Айти шу йўлдан дадил одимлаётган Ўзбекистон 2017-2021 йилларда умумий қиймати 40 миллиард АҚШ доллари миқдоридаги 649 та инвестиция лойиҳасини назарда тутувчи тармоқ дастурларини рўёбга чиқариш режалаштирилмоқда. Натижада кейинги 5 йилда саноат маҳсулотини ишлаб чиқариш 1,5 барабар, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 33,6 фоиздан 36 фоизгача, қайта ишлаш тармоғи улуши 80 фоиздан 85 фоизгача ошади[1].

Жорий 2017 йилда умумий қиймати 1,0 млрд. долларлик 145 та ишлаб чиқариш кувватларини фойдаланишга топшириш орқали 75 дан ортиқ янги турдаги рақобатдош тайёр маҳсулотлар ўзлаштирилиши назарда тутилган. Мева-сабзавот ва гўшт-сут маҳсулотларини қайта ишлаш соҳасида 147 млн. долларлик 63 та лойиҳа, рангли ва қимматбаҳо металлларни чуқур қайта ишлаш бўйича 217 млн. долларлик 6 та лойиҳа, кимёвий хомашёларни чуқур қайта ишлаш бўйича 25 млн. долларлик 2 та лойиҳа, углеводород хомашёларини қайта ишлашни чуқурлаштириш бўйича 342 млн. долларлик 6 та лойиҳа, тайёр чарм-пойабзал маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш бўйича 6 млн. долларлик 9 та лойиҳа, фармацевтика маҳсулотлари ишлаб чиқаришни оширишга йўналтирилган 24 млн.долларлик 7 та лойиҳа, қурилиш материаллари ишлаб чиқаришни янада кенгайтириш бўйича 151 млн. долларлик 29 та лойиҳа, тайёр тўқимачилик ва тикув-трикотаж маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ошириш бўйича 178 млн. долларлик 15 та лойиҳа шулар жумласидан. Ушбу тадбирларни амалга ошириш саноат тармоқларидаги йирик корхоналарда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг таннархини ўртача 8 фоизга қисқартириш ва рақобатдошлигини оширишга асос бўлади.

Мамлакатнинг барқарор ривожланиши таъминлаб бераётган ҳудудий иқтисодиёт тармоқлари муҳим ҳисобланади. Бу тармоқлар мамлакат аҳолисининг саноат, қишлоқ хўжалиги, озиқ-овқат ва бошқа турдаги маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини таъминлашда, қайта ишлаш саноати тармоқларини эса хомашёга бўлган талабини қондиришда катта аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги фармони. //Халқ сўзи, 08.02.2017 й. №28 (6722).

2. 2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси.

3. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2010.

4. Андреев А. В. Основы региональной экономики: учебник для вузов/. – М.: Кно Рус, 2012. – 334 с.
5. Курнышев В. В. Региональная экономика. Основы теории и методы исследования: учебник для вузов / – М.: Кно Рус, 2012. – 254 с.
6. Региональная экономика/ Под ред. Г. Поляка. – М.: Юнити-Дана, 2013. – 464 с.
7. Фетисов Г.Г. Региональная экономика и управление: учебник. – М.: ИНФРА-М, 2012. — 416 с.
8. Холиқулов А. Эркин иқтисодий зоналар: назарий асослари. Т.: 2006 й.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Навоий вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида”ги фармони. 04.12.2008 й.